

AHMAD A'ZAM HIKOYALARIDA RAMZIYLIK VA KINOYAVIYLIKNING UYG'UNLIGI

Azimova Maftuna Olimqul qizi

Buxoro davlat universiteti,

Adabiyotshunoslik: o'zbek adabiyoti mutaxassisligi

2-bosqich magistranti

Anotatsiya: *Ushbu maqolada Ahmad A'zamning hikoyalarida ifodalangan ramziylik va kinoyaviylik holatlari tahlil qilinadi va o'rganiladi.*

Kalit so'zlar: *Hikoya, ramz, kinoya, obraz, xarakter, ijtimoiy muhit*

Abstract: *The article analyzes and explores the instances of symbolism and irony manifested in the short stories of Ahmad Azam.*

Keywords: *Short story, symbol, irony, image, character, social environment.*

Аннотация: *В статье анализируются и исследуются проявления символизма и ироничности в рассказах Ахмада Азама.*

Ключевые слова: *Рассказ, символ, ирония, образ, характер, социальная среда.*

Ahmad A'zam zamonaviy o'zbek nasrida o'zining individual badiiy uslubi va falsafiy-psixologik tahlil ko'lamini bilan alohida mavqega ega ijodkoridir. Adibning badiiy mahorati, avvalo, uning inson ruhiyatining eng murakkab va yashirin qatlamlarini badiiy tadqiq etish mahoratida namoyon bo'ladi. Yozuvchi asarlarida qahramon shunchaki ijtimoiy muhitning mahsuli sifatida emas, balki o'z ichki olami, ziddiyatli o'ylari va ma'naviy izlanishlari bilan tirik, dinamik shaxs sifatida gavdalanadi. Ahmad A'zam xarakter yaratish jarayonida personajning tashqi ko'rinishi yoki harakatlaridan ko'ra, uning intellektual holati va ruhiy evrilishlariga ko'proq e'tibor qaratadi. Bu esa o'z navbatida yozuvchi nasrida psixologizmning kuchayishiga va qahramonning o'z-o'zini tahlil qilish (introspeksiya) usulining yetakchilik qilishiga zamin yaratadi. Adibning badiiy tafakkuri an'anaviy realizm chegaralaridan chiqib, modernistik tasvir usullari bilan boyiganligi sababli, uning obrazlari ko'p qirrali va sirlilik xususiyatiga ega. Qahramonlar ko'pincha jamiyatdagi turg'unlik va ma'naviy inqiroz fonida o'zlikni anglash fojiasini boshidan kechiradilar, bu esa yozuvchi mahoratining falsafiy ko'lamini ko'rsatadi. Yozuvchining hikoyanavislik mahorati syujet va kompozitsiya qurilishidagi o'ziga xos yangiliklar bilan ham xarakterlanadi. Ahmad A'zam asarlarida voqealar rivoji chiziqli izchillikdan ko'ra, ko'proq qahramonning xotiralari, kechinmalari va ruhiy assotsiatsiyalari asosida shakllanadi. Adib asar kompozitsiyasiga lirik chekinishlar, publitsistik mulohazalar va falsafiy umumlashtirishlarni ustalik bilan singdirib yuboradi. Bu uslub o'quvchini voqelikni shunchaki kuzatuvchi emas, balki asar ichidagi g'oyaviy-badiiy jarayonning faol ishtirokchisiga aylantiradi. Ayniqsa, yozuvchining makon va zamon (xronotop) munosabatlaridan foydalanishi diqqatga sazovordir; unda o'tmish va bugun, real voqelik va tushlar uyg'unlashib, yaxlit badiiy matnni hosil qiladi. Ahmad A'zam

hikoyalarning syujet tugunlari ko‘pincha tashqi to‘qnashuvlarda emas, balki qahramonning ichki dunyosidagi ma‘naviy-axloqiy tanlov lahzalarida sodir bo‘ladi. Bu esa yozuvchi nasrining intellektual salmog‘ini oshirib, o‘quvchidan yuqori darajadagi estetik tayyorgarlikni talab qiladi. A‘zamning badiiy mahorati shundaki, u bitta tasvirning o‘zida ham chuqur ramziy ma‘no, ham achchiq kinoyaviy ishorani mujassam eta oladi. Bu esa matnning ko‘p qatlamliligini ta‘minlab, o‘quvchini oddiy voqealar zamiridan ulkan ijtimoiy-falsafiy xulosalar chiqarishga undaydi. Yozuvchi asarlarida kinoya shunchaki kulgi qo‘zg‘atuvchi unsur emas, balki fojiviy iztirobning ustki qobig‘idir. U qahramonlarining ruhiy holatini tasvirlar ekan, kinoyaviy pafos orqali insonning o‘zligi va atrof-muhit o‘rtasidagi nomuvofiqlikni ko‘rsatib beradi. Mazkur jarayonda ramzlar realistik asosdan uzoqlashmagan holda, personajlarning ichki dunyosidagi evrilishlarni ifodalaydi. Ahmad A‘zam nasridagi ramziylik va kinoyaviylik uyg‘unligi asosan personajlar nutqi va muallif hikoyasi o‘rtasidagi masofada yaqqol ko‘zga tashlanadi. Yozuvchi o‘z qahramonlarini ataylab shunday vaziyatlarga tushiradiki, ularning har bir xatti-harakati ramziy ma‘noda jamiyatdagi muayyan bir illatning aksi bo‘lib ko‘rinadi. Shu bilan birga, muallifning bu holatga nisbatan masofali, kinoyali munosabati matnda intellektual kulgini yuzaga keltiradi. Bu kulgi zamirida inson qadr-qimmatini, ma‘naviy erkinlik va ijtimoiy turg‘unlik masalalari yotadi. Adib qahramonlari ko‘pincha o‘zlarining kichik dunyosida yashab, katta haqiqatlarni anglamoqchi bo‘ladilar, biroq ularning bu urinishlari yozuvchi tomonidan ramziy-kinoyaviy yo‘sinda tasvirlanishi asarning badiiy ta‘sir kuchini oshiradi. Ramzlar Ahmad A‘zamda xuddi tirik organizm kabi harakatlanadi; ular turg‘un emas, balki voqealar rivoji davomida transformatsiyaga uchrab, yangicha ma‘no jilolari kasb etadi. Bu jarayonda kinoya ramzning haddan tashqari mavhumlashib ketishiga yo‘l qo‘ymaydi va uni hayotiy reallik bilan bog‘lab turadi. Binobarin, yozuvchi ijodida ramz va kinoya bir-birini inkor etuvchi emas, balki bir-birini taqozo etuvchi va boyituvchi komponentlar sifatida ishtirok etadi.

Ahmad A‘zamning “Soyasini yo‘qotgan odam” hikoyasi badiiy shartlilik va ramziy tafakkurning yuksak namunasi bo‘lib, unda insoniy o‘zlik, ijtimoiy moslashuv va ma‘naviy inqiroz masalalari ramziy-kinoyaviy usulda tadqiq etiladi. Hikoyaning markaziy ramzi bo‘lgan “soya” – bu insonning ma‘naviy qiyofasi, uning o‘zligi, vijdoniy hurligi va takrorlanmas individual tabiatining metaforik ifodasidir. Soya qahramondan ajralib chiqishi bilan asarda absurd holat yuzaga keladi, biroq bu mantiqsizlik zamirida jamiyat va shaxs o‘rtasidagi chuqur fojia yashiringan. Soya ramzi orqali yozuvchi insonning o‘zligidan begonalashish jarayonini ko‘rsatib beradi. Qahramonning o‘z soyasini yo‘qotishi – bu shunchaki jismoniy hodisa emas, balki uning jamiyatdagi sun‘iy qoliplarga kirishi natijasida o‘zining haqiqiy “men”ini boy berishidir. Soya bu yerda qahramonning eng samimiy, hatto o‘zi ham qo‘rqadigan jihatlarini o‘zida jamlagan majoz sifatida namoyon bo‘ladi. Asarda kinoyaviylik ramz bilan shunday darajada uyg‘unlashganki, qahramonning soyasiz qolgani haqidagi tashvishi va uning bu holatni boshqalardan yashirishga urinishi o‘ta intellektual kinoyani yuzaga keltiradi. Yozuvchi insonning jamiyatda “hamma kabi” bo‘lishga intilishini, o‘zining ichki bo‘shligini yashirish uchun qiladigan behuda harakatlarini achchiq kulgi ostiga

oladi. Kinoya qahramonning o'z soyasini qidirish jarayonida uchraydigan kimsalar va ijtimoiy tizim tasvirida ham yaqqol seziladi. Inson o'zligini (soyasini) yo'qotib qo'ygan bir paytda, atrofdagilarning faqat tashqi ko'rinish va qoliplarga qarab baho berishi jamiyatning ma'naviy ko'rlikiga ishoradir. Ahmad A'zam bu yerda jamiyatdagi turg'unlikni, inson qadrining pasayib ketganini va shaxsning manipulyatsiya qurboniga aylanishini kinoyaviy bo'yoqlarda chizib beradi. Qahramon soyasini yo'qotgach, u yanada "qulay" va "itoatkor" kimsaga aylana boshlashi asarning eng o'tkir kinoyaviy nuqtasi bo'lib, bu insoniyatning ma'naviy tanazzulini anglatadi. Hikoyadagi ramziylik va kinoyaviylik sintezi asar oxiriga borib o'zining cho'qqisiga chiqadi. Soya qahramondan mustaqil ravishda harakat qila boshlashi va hatto undan ko'ra ko'proq "odam"ga o'xshab ko'rinishi – inson yaratgan sun'iy dunyo o'z yaratuvchisidan ustun kelishining ramzidir. Kinoya shundaki, haqiqiy, tirik inson o'zining "soya"sigga (ya'ni tashqi ijtimoiy niqobiga) aylanib qoladi, uning asl ruhiyati esa begonalashib ketadi. Ahmad A'zam ushbu hikoyasi orqali insonning o'zligidan voz kechishi evaziga erishadigan ijtimoiy "muvaffaqiyatlari" aslida qanchalik mantiqsiz va fojiaiy ekanligini isbotlaydi.

Ahmad A'zaming "Go'zallik qirralari" hikoyasida go'zallik tushunchasi markaziy ramz sifatida namoyon bo'ladi, biroq bu go'zallik an'anaviy estetik ma'nodan uzoqlashib, inson ma'naviyatining sinov maydoniga aylanadi. Hikoyadagi go'zallik ramzi – bu shunchaki tashqi joziba emas, balki insonning ichki dunyosidagi yashirin illatlarni, uning nafs va irodasini ochib beruvchi ko'zgu (indikator) vazifasini bajaradi. Yozuvchi ramziy ma'noda go'zallikni shunday bir nuqtaga olib chiqadiki, u personajlar uchun ham intilish obyekti, ham ularning ma'naviy qashshoqligini fosh etuvchi kuch sifatida namoyon bo'ladi. Asardagi har bir obrazning go'zallikka bo'lgan munosabati ramziy ma'noda ularning hayotiy falsafasini va axloqiy mezonlarini anglatadi. Go'zallikning turli "qirralari" sifatida taqdim etilgan holatlar aslida inson tabiati naqadar murakkab va ba'zan naqadar tuban bo'lishi mumkinligiga ishoradir. Hikoyaning badiiy to'qimasida kinoyaviylik nihoyatda nozik va o'tkir shaklda qo'llanilgan. Ahmad A'zam go'zallik haqida balandparvoz gapiradigan, ammo uning mohiyatini tushunmaydigan, uni faqat iste'mol obyekti sifatida ko'radigan kimsalar ustidan intellektual kinoya qiladi. Kinoya ayniqsa qahramonlarning o'zlarini "madaniyatli", "nozik ta'b" va "go'zallik shaydosi" qilib ko'rsatishga urinishlarida, aslida esa ularning xatti-harakatlari va o'y-fikrlari mutlaqo moddiy va nafsoniy manfaatlarga tayanib qolganida yaqqol namoyon bo'ladi. Yozuvchi kinoyaviy pafos orqali jamiyatdagi estetik mezonlarning soxtalashib ketganini, haqiqiy san'at va go'zallik o'rnini ko'rgazmali dabdababozlik va ma'naviy ko'rlik egallaganini fosh etadi. Personajlarning ichki monologlaridagi ziddiyatlar, ularning tashqi qiyofoasi va ichki kechinmalari o'rtasidagi nomuvofiqlik asardagi kinoyaviy ruhni yanada kuchaytiradi. Ramziylik va kinoyaviylikning sintezi hikoyaning badiiy yechimida muhim o'rin tutadi. Go'zallikka intilish qahramonlarni ma'naviy yuksalishga emas, balki o'zligini yo'qotishga, o'z ayblari bilan to'qnash kelishga olib borishi – yozuvchi mahoratining eng yuksak nuqtasidir. Ramzlar orqali go'zallikning idealligi ko'rsatilsa, kinoya orqali insonning bu idealga munosib emasligi, uning tubanligi achchiq kulgi ostiga olinadi.

Binobarin, “Go‘zallik qirralari” hikoyasi Ahmad A‘zamning inson ruhshunosligi bo‘yicha chuqur tahliliy mushohadalarini o‘zida jamlagan bo‘lib, undagi ramz va kinoya uyg‘unligi zamonaviy o‘zbek nasrida falsafiy hikoyachilikning yangi qirralarini ochib bergan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Ahmad A‘zam. Adabiy asar – til hodisasi. Adabiy suhbat. // Yoshlik, 2012. № 6.
2. Аҳмад Аъзам. Соясини йўқотган одам. // Тошкент: Шарқ, 2004.
3. Ahmad A‘zam Xalqimizning milliy uyg‘onishiga, o‘zligini anglashiga xizmatim singan. / BBC NEWS bilan suhbat. / Internet sayti: www.bbc.com .
4. Doston Abdujabbor o‘g‘li Xolmatov. Hikoyalarda davr va qahramon masalasi. // SCIENTIFIC PROGRESS. Internet sayti: <https://cyberleninka.ru>
5. Faxriyor. Ham adib, ham munaqqid, ham tarjimon. / Internet sayti: www.kh-davron.uz.
6. Murod Muhammad Do‘st Ahmad A‘zam so‘zning qadriga yetgan inson edi. / Internet sayti: www.ahmadazam.uz .